

19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE ERBAA YÖRESİNDEKİ GÖÇ HAREKETLERİ

Yusuf YILMAZ¹

Öz

Doğu ile Batı arasında, önemli göç yolları üzerinde bulunan Erbaa, ılıman iklimi ve verimli topraklara sahip olması nedeniyle tarih boyunca pek çok göç hareketine sahne olmuştur. Yöre-ye bilinen ilk göç hareketininin, Malazgirt Savaşı (1071)'nin akabinde gerçekleştiği bilinse de, bu konuyla ilgili en doğru ve ayrıntılı veriler 19. Yüzyıl ve sonrasına aittir. Osmanlı-Rus savaşları neticesinde, çoğunlukla Balkanlar ve Kafkaslar'dan hareket eden göçmen kitlelerinin önemli duraklarından biri de Erbaa ve çevresi olmuştur. Ağırlıklı olarak Çerkez göçmenlerden oluşan bu yer değiştirme hareketine, az da olsa Gürcüler de katılmışlardır. Yöre ve yakın çevresine Balkan Savaşları (1911-1912) ve Lozan Barış Antlaşması (1923)'ndan sonraki dönemlerde ise Selanik Mübadilleriyle, Boşnak ve Arnavut göçmenler yerleştirilmişlerdir. Erbaa, günümüzde ise gelişen sanayisi ve çevresine göre bir çekim merkezi olması, vs. gibi nedenlerden dolayı, özellikle çevresindeki dağ köylerinden ve yakın ilçelerden göç almaktadır. Çalışmada temel amaç, 19. Yüzyıldan itibaren günümüze kadar ki süreçte yaşanan Anadolu'ya yönelen göç hareketlerinin Erbaa bağlamında ele alınmasıdır. Bunun için, konuyla ilgili geniş bir literatür taraması yapılarak, yayımlanmış kitap, tez, makale ve bildiriler incelenmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleşen göç hareketleriyle ilgili akademik çalışmaların yanısıra, TÜİK'ten veriler alınmış ve bu veriler ArcGIS 10.5 ve Mapchart programlarıyla haritalanmıştır. Ayrıca ilgili konularda yerinde gözlem ve mülakat yöntemleri kullanılarak, bilgiler desteklenmiştir. Çalışma yöreye ilgili bu konudaki ilk makale çalışması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Erbaa, İskân, Çerkez, Mübadele, Göç, Göçmen.

Migration Movements in the Erbaa Region from the 19th Century to the Present

Abstract

Erbaa, located on major migration routes between East and West, has been the scene of many immigration movements throughout history due to its temperate climate and fertile lands. Although it is known that the first migrant movement known to the locality was followed by the Battle of Malazgirt (1071), the most accurate and detailed information on this subject belongs to the 19th Century and later. As a result of the Ottoman-Russian wars, one of the important stops of immigrant masses, mostly from the Balkans and the Caucasus, was Erbaa and its surroundings. Georgians also participated in this displacement movement, which is mainly composed of Circassian immigrants. The Balkan wars (1911-1912) and the Lausanne Peace Treaty (1923) were settled in the vicinity of the region and close to the Thessaloniki Emigrants and Albanian immigrants. Erbaa is now a developing center for the developing industry and its environment, etc. especially from the surrounding mountain villages and nearby provinces. The main aim of the study is to deal with the immigration movements towards Anatolia, which have been in daily process since the 19th century, in the context of Erbaa. For this, a comprehensive literature search on the subject has been conducted and published books, theses, articles and reports have been examined. In addition to academic studies on migrant movements during the Republican Period, data were taken from TÜİK and mapped with ArcGIS 10.5 and Mapchart programs. In addition, information has been supported using relevant on-site observation and interview methods. The first article on this subject in terms of study area is important for the study.

Keywords: Erbaa, Settlement, Circassian, Population Exchange, Migration, Migrant.

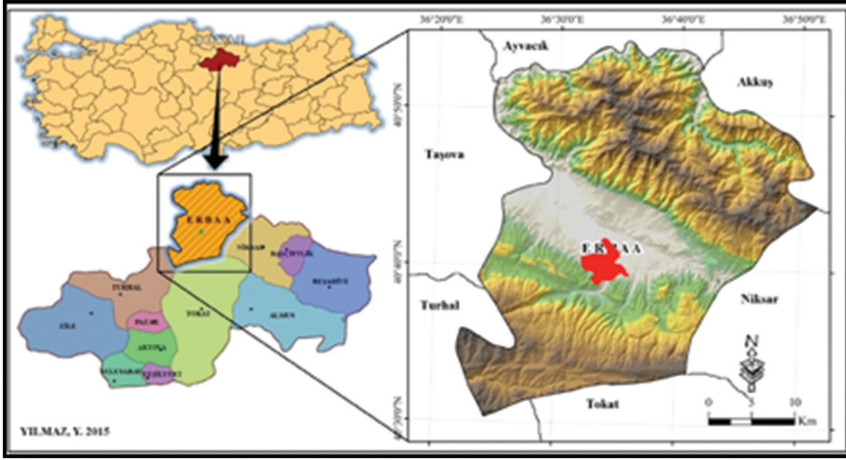
1 Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Bölümü, Doktora Öğrencisi, uzmancoğrafya25@hotmail.com

Giriş

İnsanların doğdukları veya yaşadıkları alanları, bireysel ya da gruplar halinde terk edip, geçici veya devamlı olarak yaşamak amacıyla, başka bir yere gitmesine *göç* (Doğanay, 2014, s. 193), ülke sınırları içerisinde meydana gelen göçlere *iç göç*, ülke sınırlarının dışına çıkılarak, yani ülkeden ülkeye gerçekleştirilen göç hareketlerine ise *dış göç* denir. Göçlere neden olan faktörler günümüzde çok çeşitlenmiştir. Göçler siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel, doğal veya zorunlu nedenlerden (savaş, işgal, siyasi anlaşmalar gereği, gibi) kaynaklanabilir. Göçlerin tarihi insanlık tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. Zaman içerisinde, göçlerin mahiyeti ve sebepleri değişmekle beraber, yapılan araştırmalara göre günümüzde yaşanan göç olayları üzerinde ekonomik kaynaklı nedenler daha ağırlıktadır. Ancak bilindiği gibi, göçlere neden olan etken sayısı günümüzde çok fazlaşmış, göçler sadece coğrafyacıların değil, tarihçi, sosyolog, vs. gibi pek çok bilim insanını ilgilendiren bir olgu haline gelmiştir. Ülkemizde de göçlerle ilgili sayısız çalışma yapılmıştır. Özellikle Kocacık, İpek, Ağanoğlu, Kazgan, Karpat, İnalçık, Saydam gibi farklı bilim dallarından pek çok uzman göçlerle ilgili çalışmalar yapmışlardır.

Tarih boyunca gerek coğrafi konumu, gerek iklim koşullarının uygunluğu, gerekse bir geçiş güzergâhı özelliğinde olması nedeniyle Anadolu pek çok kitlesel göç olayına sahne olmuştur. Araştırmamıza konu teşkil eden Erbaa şehri ve yakın çevresinde de tarih boyunca önemli göç olayları yaşanmıştır.

Erbaa, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde yer alan Tokat İline bağlı bir ilçe yerleşmesidir. İlçe, güneyden Tokat Merkez, güneybatıdan Turhal (Tokat), kuzeyden Ayvacık (Samsun) ve Akkuş (Ordu), doğudan Niksar (Tokat) ve batıdan Taşova (Amasya) ilçeleriyle çevrilidir (Şekil 1). Yöre, kuzeyden ve güneyden Canik ve Sakarat Dağları'yla çevrili, geniş bir çöküntü ovası (Ardos, 1984, s. 110) üzerinde kurulmuştur. Erbaa Şehrinin büyük bir kesiminin de kurulu olduğu Erbaa Ovası, yaklaşık 8-10 km genişliğinde ve 32 km uzunluğunda ortalama 320 km²'lik bir alan kaplayan, tektonik kökenli bir ovoidür. Ovanın denizden yüksekliği az olup, ortalama 250 m'dir. Hem kuzeyi hem de güneyi aktif faylarla çevrili olduğundan, önemli bir deprem kuşağı üzerinde bulunmaktadır. Geçmişte İpek Yolu üzerinde bulunan yörede, günümüzde ülkemizdeki önemli ulaşım hatlarından biri olan D-100 Karayolu geçmektedir.

Şekil 1. Erbaa Lokasyon Haritası.

Verimli topraklara ve ılıman iklim koşullarına sahip, su kaynakları açısından nispeten zengin (Kelkit Çayı) bir alanda bulunan Erbaa, önemli göç yolları üzerinde yer almasının da etkisiyle, tarih boyunca Anadolu'ya çeşitli bölgelerden gelen göçmenlerin iskân bölgelerinden biri olmuştur.

Çalışmada temel amaç, Osmanlı İmparatorluğu'nun giderek zayıfladığı ve toprak kaybettiği 19. Yüzyıldan itibaren günümüze kadarki süreçte yaşanan Anadolu'ya yönelen göç hareketlerinin Erbaa bağlamında ele alınmasıdır. Erbaa ve yakın çevresindeki göç hareketleriyle ilgili kapsamlı bir çalışma olmadığından bu araştırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda, konuyla ilgili geniş bir literatür taraması yapılarak, yayımlanmış kitap, tez, makale ve bildirimler incelenmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleşen göç hareketleriyle ilgili akademik çalışmaların yanı sıra, TÜİK'ten veriler alınmış ve bu veriler ArcGIS 10.5 ve Mapchart programlarıyla haritalanmıştır. Ayrıca ilgili konularda yerinde gözlem ve yöre insanıyla mülakat yöntemleri kullanılarak, bilgiler desteklenmiştir. Çalışma bu anlamda alanında ilk olup, gelecek kuşaktaki araştırmacılar için yardımcı bir kaynak olacaktır.

Cumhuriyet Öncesi Dönem

Yöreye ilk göç hareketlerinin Malazgirt Zaferi (1071)'nin akabinde İran Horasan'ı denilen bölgeden gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Buna delil olarak Bulut (1992), yörede birçok köy çevresinde Horasan evliyelerine ait mezarların olduğunu, göstermektedir (Bulut, 1992, s. 54.). Anadolu'nun *Türkleştirilme Dönemi* kabul edilen Malazgirt Zaferi ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşu arasında geçen sürede Anadolu'nun pek çok yöresinde olduğu gibi, Erbaa ve çevresine de Oğuz göçlerinin gerçekleştiği bilinmektedir (Doğanay, 1980, s. 352). Bu devrede

gerçekleşen göç izlerine Salkımören, Evyaba, Çevresu, Tosunlar, Koçak (Eksel), Keçeci, Benli gibi köylerde rastlanmaktadır (Bulut, 1992, s. 55). Yörede yaşanan ve daha çok bilgi sahibi olduğumuz göç hareketleri 18. Yüzyıldan itibaren, Rusya, Kafkaslar, Kırım ve Doğu Anadolu'dan gelen çoğunlukla Kafkas kökenli halkların göçleridir. Osmanlı-Rus münasebetlerinin başladığı 18. Yüzyılda, kaybedilen topraklarda yaşayan Gürcü ve Çerkez kökenli pek çok insanın ilk durağı Anadolu olmuştur. Bu tür hareketlere ilkin 1768 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra rastlanmaktadır (Bulut, 1992: 55). Yörenin, önemli yol güzergâhlarının birinde yer alması, verimli tarım toprakları ve uygun iklim koşullarına sahip olması gibi nedenler göçmenlerin Erbaa ve çevresini tercihleri üzerinde belirleyici olmuştur denilebilir. *Kazgan* (1970-1971), 1864 yılında Anadolu'ya 700 000 civarında Çerkez'in göç ettiğini ve bunun 600 000'inin Amasya, Tokat, Sivas, Konya gibi yörelere yerleştirildiğini belirtmektedir (Kazgan, 1970, s. 330). Kafkas göçleri *İpek* (1997)'e göre, Kırım Savaşı (1854) ile başlamış, 1859-1860 yılları arasında en yüksek sayıya ulaşmıştır (İpek, 1997, s. 291). Bu dönemde, 300 000 kişinin Kırım'ı terk ettiği belirtilmektedir (İpek, 1997, s. 291). 1864'te Kafkasya'nın tamamen Ruslar tarafından işgaliyle, bu bölgede kalabalık bir nüfusa sahip olan Çerkezler göçe zorlanmışlardır. Osmanlı devlet kayıtlarına göre, 1855-1864 arası Kırım çevresi ve Çerkesistan denilen bölgeden 311 333 kişi, 1864'ün Ağustos ayına kadar 283 000 kişi ve 1865'te 87 000 kişi Anadolu'ya ulaşmıştır (İpek, 1997, s. 291). Kafkaslar üzerinden Samsun'a gelen göçmenler, Çarşamba üzerinden, yakın çevredeki Merzifon, Erbaa, Amasya, Lâdik, Havza, Terme ve Akçay gibi yerleşim alanlarına yerleştirilmişlerdir (İpek, 1997, s. 299). Göçle gelen kitle içinde Çerkezler, Kozlu başta olmak üzere, Çerkez Fındıcağı, İverönü (Şekil 2), Osmanköy, Hacıali ve Canbolat adlı köylere, Gürcüler ise Zoğallıçukur Köyü'ne yerleştirilmişlerdir. 1883/1884 (H. 1301) tarihli Sivas Vilayet Salnamesinde, Erbaa'da 450 haneye 2026 nüfus yerleştirildiği belirtilmektedir (Aktaş, 2009: 99). 1888 yılında, Kafkasya'dan gelen 333 hane/2093 kişilik Çerkez Muhacirinin 10 hane/1060 kişilik bir grubu Tokat'a yerleştirilmiştir (Aktaş, 2009, s. 100). 1889 yılında ise, 16 Batum göçmeni (tahminen Gürcü) Tokat'a yerleştirilmek üzere, Samsun'a ulaşmıştır (Aktaş, 2009, s. 100).

Kafkaslar, Kırım ve Doğu Anadolu'nun dışında yöreye, Balkan Savaşları (1911-1912) ve Lozan Barış Antlaşması (1923)'nden sonra gerçekleşen nüfus mübadelesi çerçevesinde, özellikle Selanik ve Arnavutluk çevresinden önemli göç hareketleri yaşanmıştır. Balkan göçmenleri özellikle, Evciler, Endikpınar, Demirtaş (İskili), Köseli ve Ezebağı gibi köylere yerleştirilmişlerdir (Bulut, 1992, s. 56). Evciler, Endikpınar ve Demirtaş (İskili) köylerinde daha çok Selanik muhacirleri, Ezebağı Köyü'nde ise Arnavutlar ve Boşnaklar iskân edilmişlerdir. Araştırma bölgesi ve yakın çevresinde yapılan gözlem ve mülakat sonucuna göre, özellikle Selanik'ten gelen muhacirler yörede tütün tarımının başlamasına öncülük etmişlerdir. Bugün Erbaa ve çevresinde üretilen tütünün büyük bir kısmı muhacir köylerinde yetiştirilmektedir. Balkan göçmenleri, önceden Ermeni ve Rumların

yaşayıp, 20. Yüzyılın başlarında boşalttıkları yerleşim alanlarına yerleştirilmişlerdir (Bulut, 1992, s. 56). Günümüzde bu göçmen nüfus kitlelerinin yaşadığı köylerde ciddi nüfus kayıpları söz konusudur. İnsanların çoğu başta İstanbul, İzmir ve Erbaa kentsel alanı olmak üzere, pek çok şehre göç etmişlerdir. Selanik Muhacirlerinin en çok tercih ettikleri yer İzmir'dir. Erbaa'daki muhacirlerin pek çoğunun İzmir şehrinde mutlaka akrabaları bulunduğu için genellikle yazın İzmir'e akraba ziyaretleri yoğunlaşmaktadır. Son yıllarda şehir merkezine göçen Çerkez ve Gürcüler ise dağınıklık göstermekle beraber, özellikle Tepe Mahalle civarında toplanmışlardır.

Şekil 2. Erbaa'daki Çerkez Köylerinden İverönü Köyü
(<http://mapio.net/pic/p-25579257/30.04.2018>).

Özetleyecek olursak, 1850-1914 yılları arasında Kafkasya, Balkanlar ve Kırım civarından Anadolu'ya altı milyon civarında Müslüman nüfus göç etmiştir (Özdemir, 2007, s. 39).

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde, göçmenlerin iskân işlemleri 1934 yılına kadar genellikle düzensiz ve plansız bir şekilde yapılmışken, 21 Haziran 1934'te çıkarılan *İskân Kanunu* ile bu tür yerleştirme işlemleri bir düzene kavuşmuştur (Duman, 2009, s. 477,487). Bu tarihten sonra göç eden kitleler daha çok nüfus yoğunluğunun az olduğu, seyrek nüfuslu yerlere yerleştirilmişlerdir. 1923-1938 arası dönemde, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya üzerinden 400 binden fazla göçmen ülkemize gelmiştir (Duman, 2009, s. 487). Bu dönemde çok fazla iskân yapılışı için kalabalıklaşan Trakya Bölgesi yerine, 1936 yılında göçmenler önce Ankara, Yozgat, Kayseri, vs. gibi şehirlere, daha sonra alınan bir kararla aralarında Tokat'ın da bulunduğu Çorum, Aydın, İzmir, Sivas, Kars, vs. gibi geniş bir

alana yönlendirilmişlerdir (Duman, 229, s. 481). Bu dönemde gelen 12 bin Balkan göçmeninin 1434'ü Tokat'a yerleştirilmiştir (Duman, 2009, s. 482). Bu dönemde yerleştirilen göçmenlere hazine arazisinden toprak dağıtılarak, tohumluk buğday, mısır gibi ürünlerle, zirai aletler ve hayvan ve sermaye yardımı yapılmıştır (Duman, 2009, s. 483, 484).

Ülkemizde 1950'li yıllardan itibaren, artan sanayileşme ve şehirleşmeyle beraber, özellikle kırdan-kente doğru yoğun bir göç hareketi başlamıştır (Şahin, 2012, s. 74). Günümüze kadarki süreçte zaman zaman bu göç hareketlerinin yönü değişikliğe uğramıştır. Artık sadece kırdan-kente doğru değil, kentten-kente doğru da önemli bir göç dalgası yaşanmaktadır. Sadece 1995-2000 arası dönemde, 6,6 milyon kişi ülke içinde yer değiştirmiştir. Bu sayının 4,7 milyonu iller arasında gerçekleşmiştir. Ülke içi göçlerin her zaman ilk yöneldiği merkez kuşkusuz İstanbul'dur (Şahin, 2012: 74). 1995-2000 arası dönemde iller arası göç eden nüfusun beşte biri İstanbul'a göçmüştür.

Tokat'ın Cumhuriyet Dönemi'nde verdiği göç miktarları incelendiğinde, 1975-1980 arasında 67 il içerisinde 16. sırada, 1985-1990 arası dönemde 4. sırada, 1995-2000 arası dönemde ise 81 il arasında 10. Sırada olduğu görülür (Şahin, 2012, s. 77). Bütün bu rakamlar, Tokat'ın ülkemizde en fazla göç veren şehirlerden biri olduğunu göstermektedir. TÜİK verilerine göre Tokat, 1975-2013 arası dönemde 442 432 göç vermiş ve 281 601 almıştır. Bu dönemde yıllık net göç hızı - 6,58 olup, her yıl ortalama 11 binden fazla insan göç etmiştir. Tokatlıların en fazla göç ettiği şehir İstanbul'dur. TÜİK verilerine göre, 2011 yılında İstanbul'da yaşayan Tokat doğumlu insan sayısı 436 355'tir. İstanbul'un Sancaktepe İlçesinin Akpınar Mahallesi'nde Erbaa adlı sokağın bulunması ve şehirde Erbaa adının geçtiği pek çok işyerinin bulunması (Şahin, 2012, s. 92, 93). İstanbul'da pek çok Erbaalının yaşadığının bir kanıtı sayılabilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren 1950'lere kadar, ülke genelinde olduğu gibi, yörede de iç göçler hususunda kayda değer bir hareketlilik yaşanmamıştır. Ancak, 1950'li yıllardan itibaren ülkede karayolu ulaşımının gelişmeye başlaması, dünyada savaşların sona ermiş olması, vs. gibi nedenlerle başlangıçta köylerin yakın çevresindeki il merkezlerine göçler hızlanmıştır. 1960'tan itibaren başta büyükşehirler olmak üzere, Anadolu'nun pek çok şehrinde ilk gecekondu ortaya çıkmıştır (Demir, 2013, s. 103). Bunun dışında, göç veren yerlerde nüfus artış hızının düşmesi, çalışma çağındaki (15-64) nüfusun azalması, cinsiyet dengesizliği gibi sorunlar meydana gelmiştir (Demir, 2013, s. 102). Yoğun göç akınına uğrayan şehir merkezlerinde ise, asayiş problemleri, kültürel çatışmalar, artan konut ihtiyacı, çarpık kentleşme, gürültü ve trafik sorunları, hava kirliliği, yeşil alan azlığı, işçi ücretlerinin düşüklüğü gibi pek çok problem yaşanmaktadır.

Ülkemizde özellikle 1960'lı yıllardan itibaren başta Almanya olmak üzere çalışmak için yurtdışına yoğun miktarda işçi göçü yaşanmıştır. Bu dönemde Erbaa

ve yakın çevresinden de çeşitli ülkelere doğru işçi hareketleri meydana gerçekleşmiştir. Yörede, 1962-1990 arası dönemde 258 aile olmak üzere, toplamda 659 kişi yurtdışına çalışmak için gitmiştir (Bulut, 1992: 56). Göç edenlerin gittikleri ülkelere incelendiğinde, ilk sırayı 459 kişi (% 69,7) ile Almanya alırken, bunu 55 kişi (% 8,3) ile Hollanda, 52 kişi (% 8,0) ile Fransa, 26 kişi (% 3,9) ile Libya, 24 kişi (% 3,6) ile Avustralya, 14 kişi (% 2,1) ile K.K.T.C., 11 kişi (% 1,7) ile S. Arabistan, 8 kişi (% 1,2) ile A.B.D., 4'er kişi (% 0,6) ile Avusturya ve İsviçre, 2 kişi (% 0,3) ile Rusya Federasyonu izlemektedir (Bulut, 1992, s. 58).

Yöredeki iç göçler bilhassa kırsal kesimden Erbaa şehrine veya büyükşehir- lere yönelik gerçekleşmektedir. Özellikle yörenin dağ köylerinden şehir merkezine ve diğer şehirlere yönelik yoğun bir göç olayı yaşanmaktadır. Hasan Uğurlu Barajı'nın 1975'ten itibaren yapılmaya başlamasıyla, toprakları su altında kalan dağ köylüleri, devletten aldıkları istimlâk bedelleri ile çoğunlukla Erbaa şehrine göç etmişlerdir (Bulut, 1992, s. 57). Bu köylerden göç edenlerin bir kısmı Erbaa şehri ile Yeni Mahalle (Bölücek) arasındaki hazine arazilerine yerleştirilmişlerdir (Bulut, 1992, s. 57). Bunların dışında 1990'lı yıllardan itibaren başlayan ve 2000'li yıllarda daha da hızlanan, şehre bağlı köylerden şehir merkezine göç eden kitle- ler, yerleşmek için öncelikle önceden gelip yerleşen köylülerinin olduğu mahalle- leri tercih etmişlerdir. Örneğin günümüzde İverönü ve Endikpınarlılar özellikle Yeşilyurt ve Osmangazi (Eski adıyla Dere Mahallesi) Mahallelerinde, Karaağaç, Hacıpazar ve Akça'lular Yavuz Sultan Selim Mahallesi'nde, Akkoç (Tonu), Eze- bağı, Koçak (Eksel) ve Tanoba'lular Musalla diye tabir edilen İsmetpaşa ve Ahmet Yesevi Mahallesi'nde toplanmışlardır.

Erbaa'dan ülke içine yönelik göçlere baktığımızda, Türkiye İstatistik Kurumu'nun yayımlanmış olduğu verilere göre, 2015 yılı itibariyle, Erbaa doğum- luların ilçe dışında en çok ikâmet ettikleri yerin İstanbul olduğu dikkati çekmek- tedir (Tablo 1). 2015 yılında İstanbul'da 69 044 Erbaa doğumlu nüfus yaşamaktay- ken, bunu 7161 kişi ile Ankara, 5347 kişi ile İzmir, 3363 kişi ile Kocaeli ve 2796 kişi ile Bursa illeri takip etmektedir (Şekil 3). Yörenin yakın çevresinde Erbaalılarının en çok yaşadığı yer Samsun'dur. Samsun'da 2015 yılı verilerine göre 2790 kişi yaşa- maktaydı. Samsun'dan sonra yakın çevrede tercih edilen ikinci il Amasya'dır. Yine aynı yıl itibariyle Amasya'da 1416 Erbaa doğumlu nüfus yaşamaktaydı.

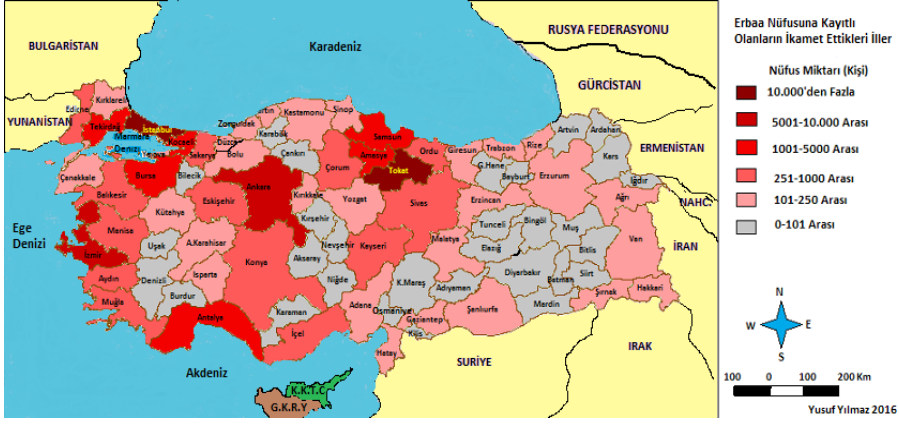
Tablo 1. Erbaa Nüfusuna Kayıtlı Olanların İkamet Ettikleri İllerin Dağılımı (2015).

İl Adı	Nüfus	İl Adı	Nüfus	İl Adı	Nüfus	İl Adı	Nüfus
Adana	151	Çanakkale	209	Karabük	63	Osmaniye	35
Adıyaman	28	Çankırı	73	Karaman	28	Rize	177
A.Karahisar	111	Çorum	311	Kars	65	Sakarya	451
Ağrı	103	Denizli	169	Kastamonu	117	Samsun	2790
Aksaray	41	Diyarbakır	95	Kayseri	390	Siirt	53
Amasya	1416	Düzce	175	Kırıkkale	156	Sinop	163
Ankara	7161	Edirne	291	Kırklareli	221	Sivas	471
Antalya	1737	Elazığ	90	Kırşehir	84	Şanlıurfa	118
Ardahan	21	Erzincan	190	Kilis	16	Şırnak	108
Artvin	61	Erzurum	207	Kocaeli	3363	Tekirdağ	1246
Aydın	293	Eskişehir	312	Konya	347	Trabzon	200
Balıkesir	462	Gaziantep	114	Kütahya	106	Tunceli	49
Bartın	58	Giresun	159	Malatya	106	Uşak	59
Batman	54	Gümüşhane	90	Manisa	389	Van	118
Bayburt	31	Hakkari	122	Mardin	72	Yalova	245
Bilecik	62	Hatay	183	Mersin	327	Yozgat	107
Bingöl	50	Iğdır	16	Muğla	430	Zonguldak	137
Bitlis	53	Isparta	114	Muş	53		
Bolu	148	İstanbul	69 044	Nevşehir	43		
Burdur	43	İzmir	5347	Niğde	49		
Bursa	2796	K.Maraş	99	Ordu	431	TOPLAM	105 656

Kaynak: TÜİK Verilerine Dayanarak Hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, ülke genelinde yaşayan Erbaa doğumlu nüfusun yalnızca % 45,21'inin Erbaa ilçe genelinde, % 54,79'unun ilçe sınırları dışında ikamet ettiği görülmektedir. Bu durum, Erbaa'nın zaman içinde fazla yoğun bir göç verdiğinin ispatı sayılabilir. Bu demek oluyor ki, günümüzde Erbaa doğumlu her iki kişiden biri ilçe sınırları dışında yaşamaktadır.

19. Yüzyıldan Günümüze Erbaa Yöresindeki Göç Hareketleri

Şekil 3. Erbaa Nüfusuna Kayıtlı Olanların İkamet Ettiği İllere Göre Dağılım Haritası (2015).

Erbaa dışında başka bir yerde doğmuş, ancak Erbaa’da ikamet edenlerin dağılımına bakıldığında, ilçenin 2015 yılı toplam nüfusu 92 895 olup, bu nüfusun % 92,5’inin (85 968 kişi) Erbaa doğumlu olduğu görülmektedir. İlçe sınırlarında ikamet eden nüfusun sadece % 7,5’i (6927 kişi) Tokat dışındaki illerde doğmuştur. Bu miktar ilçenin toplam nüfusunda çok az bir orana tekabül etmektedir. Dikkati çeken nokta, Erbaa’da, Hakkari doğumlular hariç, 81 ilin 80’nin de doğan insanlar ilçede ikamet etmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Başka Bir İlde Doğup, Erbaa’da İkamet Edenlerin Doğdukları İllere Göre Dağılımları (2015).

İl Adı	Nüfus	İl Adı	Nüfus	İl Adı	Nüfus	İl Adı	Nüfus
Adana	50	Çanakkale	8	Karabük	17	Osmaniye	34
Adıyaman	51	Çankırı	15	Karaman	6	Rize	32
A.Karahisar	30	Çorum	276	Kars	46	Sakarya	22
Ağrı	20	Denizli	35	Kastamonu	80	Samsun	886
Aksaray	22	Diyarbakır	35	Kayseri	75	Siirt	9
Amasya	1487	Düzce	20	Kırıkkale	48	Sinop	53
Ankara	46	Edirne	12	Kırklareli	4	Sivas	299
Antalya	12	Elazığ	74	Kırşehir	45	Şanlıurfa	58
Ardahan	15	Erzincan	45	Kilis	17	Şırnak	8
Artvin	30	Erzurum	179	Kocaeli	7	Tekirdağ	8
Aydın	27	Eskişehir	16	Konya	64	Trabzon	120
Balıkesir	20	Gaziantep	68	Kütahya	17	Tunceli	3
Bartın	19	Giresun	82	Malatya	89	Uşak	8

Tablo 2. Devam

Batman	8	Gümüşhane	32	Manisa	41	Van	34
Bayburt	37	Hakkari	-	Mardin	40	Yalova	6
Bilecik	59	Hatay	40	Mersin	31	Yozgat	162
Bingöl	5	Iğdır	17	Muğla	31	Zonguldak	30
Bitlis	5	Isparta	17	Muş	14		
Bolu	6	İstanbul	78	Nevşehir	30		
Burdur	24	İzmir	48	Niğde	18		
Bursa	16	K.Maraş	50	Ordu	1058	TOPLAM	6927

Kaynak: TÜİK Verilerine Dayanarak Hazırlanmıştır.

Tabloya göre illerin dağılımına bakıldığında, ilçe genelinde Erbaa doğumlular dışında en çok Amasya doğumlu (1487 kişi) nüfus yaşarken, bu ili 1058 kişi ile Ordu ve 886 kişi ile Samsun izlemektedir. Yörede az nüfusa sahip olan illerin, genelde Erbaa'ya uzak iller olduğu görülmektedir. İlçedeki yabancı nüfusun neredeyse yarısını oluşturan (% 49,53) bu üç ilin tamamının Erbaa'nın yakın çevresindeki iller olduğu dikkati çekmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Başka Bir İilde Doğup, Erbaa'da İkamet Eden Nüfus Dağılımı (2015).

Yapılan gözlemler ve mülakatlara göre, ilçede yaşayan ve Erbaa doğumlu olmayan nüfusun büyük bir kısmını hizmetler sektöründe çalışanlar (öğretmen, doktor, asker, emniyet mensubu, vs) teşkil etmektedir. Bunun dışında yöre yakın çevresi için sınırlı da olsa bir çekim merkezi konumundadır. Daha önce de değinildiği üzere, bunda yörenin ılıman iklim koşullarına, verimli tarım topraklarına ve orta düzeyde sanayi kuruluşlarına (tuğla-kiremit ve tekstil) sahip olması da etkili olmaktadır. Yöre özellikle Erbaa şehrinin yakınında yer alan Amasya'ya bağlı Taşova ilçesi ile yakın çevredeki dağ köylerinden göç almaktadır. Burası, bu yöreler için ilk kademe göç alanıdır. Yakın çevreden göç eden kırsal nüfus önce Erbaa

şehir merkezine, ardından büyük şehirlere göç etmektedir (Bulut, 1992, s. 57). Veriler incelendiğinde, Erbaa'da son yıllarda kentsel nüfus miktarının sürekli arttığı, aksine kırsal nüfus miktarının ise hızla azaldığı görülmektedir. Sonuç olarak, ilçe nüfusunun da genel olarak azaldığı dikkati çekmektedir (Tablo 3). İlçenin toplam nüfus miktarı sadece 2000 yılında 100 bini geçmiş olup (100 586), bu dönemden itibaren, 2014 yılı hariç, sürekli azalma göstermiştir. 2015 yılında ilçe toplam nüfusu 92 654' e gerilemiştir. Buna göre, son 15 yıllık dönemde, ilçe nüfusu yaklaşık 8000 kişi azalmıştır.

Tablo 3. Erbaa İlçesinin Yıllara Göre Aldığı, Verdiği Göç Miktarıyla, Net Göç Miktarı ve Net Göç Hızı.

Sayım Yılları	Toplam Nüfus	Aldığı Göç Miktarı	Verdiği Göç Miktarı	Net Göç Miktarı	Net Göç Hızı %
2000 Genel Nüfus Say.	100 586	2958	9887	- 6929	-
2012 ADNKS	95 582	3893	6517	- 2624	- 27,08
2013 ADNKS	93 834	3843	6350	- 2507	- 26,37
2014 ADNKS	91 873	3718	6370	- 2642	- 28,35
2015 ADNKS	92 654	5278	4957	321	3,47
Toplam		19 700	34 081	- 14 381	- 15,52

Kaynak: TÜİK verileri.

Tablo incelendiğinde sadece 2015 yılı hariç, son 15 yıllık dönemde Erbaa'nın aldığı göç miktarından daha fazla göç verdiği dikkati çekmektedir. Toplamda net göç hızının % - 15,52 olduğu ve bu son 15 yıllık dönemde toplam nüfus miktarında 14 381 kişilik bir azalma olduğu görülmektedir.

İnceleme alanından dışarıya olan göç hareketlerinin başlıca nedenlerini; kırsal alandaki geçim sıkıntısı, dağ köylerinde olumsuz iklim koşullarının etkili olması, eğitim, sağlık vs. imkânlarının yetersizliği, gelir kaynaklarının kısıtlı olması gibi etmenler oluşturmaktadır. Bunların dışında yöre çevresindeki kırsal yerleşmelerde zaman zaman yaşanan tarla, su ve orman paylaşımı konusunda yaşanan problemler ile aile içi anlaşmazlıklar da göçlere neden olabilmektedir (Bulut, 1992, s. 59).

Erbaa'dan bilhassa 1990'larda Tokat'a göç edenlerin çoğunu Tokat Sigara Fabrikası ile Turhal Şeker Fabrikası'na çalışmak için gidenler oluşturmaktaydı (Bulut, 1992, s. 59). Sonraki dönemlerde bu fabrikaların kapanması, Tokat ve Turhal'a yönelik göçlerin azalmasına yol açmıştır.

Günümüzde Erbaa'ya bağlı dağ köylerinde yaşanan göçler sonucu, (okul çağındaki çocuk sayısı çok azaldığı için) birçoğunun okulu kapanmıştır. Ülkemizde olduğu gibi yöreye bağlı pek çok köy yerleşmesinde özellikle genç ve erkek nüfus

çok azalmıştır. Hatta yapılan saha gözlemleri ve geziler neticesinde, kışın yöredeki çoğu dağ köyünde yalnızca 2-3 ailenin yaşadığı tespit edilmiştir. Yazın *gurbetçi* diye tabir edilen nüfusun gelmesiyle köylerin kısa süreliğine kalabalıklaştığı gözlemlenmiştir. Erbaa dışına göç etmiş olan gurbetçiler her yıl genellikle temmuz ya da ağustos aylarında düzenlenen yayla şenliklerinde bir araya gelerek özlem giderirler.

Yakın çevreden şehir merkezine göç etmiş olan kırsal nüfusun çoğu tekstil fabrikalarıyla, tuğla-kiremit fabrikalarında çalışmaktadırlar. Bu şekilde göç edenlerin büyük bir kesimi genellikle Tepe Mahalle, Gündoğdu Mahallesi, Erek Mahallesi veya Kurtuluş Mahallesi'nde yaşamaktadırlar (Bulut, 1992, s. 60). Kadınlar ise hem tekstil fabrikalarında, hem de yazın tütün dizimi ve kurutması faaliyetleriyle, üzüm bağlarında çalışmaktadırlar.

Yörede yaylacılıkta önemli bir faaliyettir. Yaz başlarında çoğu aile şehrin güneyinde uzanan Sakarat Dağları üzerinde yeralan Küçükyayla, Sorkun, Karkın, Yarımca, Gülcüvez, Yavşan, Kürekçi ve Dür Yaylası'na göç ederler (Bulut, 1992, s. 60). Yaylalarda kalma dönemi genel olarak mayıs-eylül ayları arasındadır.

Sonuç

Erbaa yöresi, geçmişten günümüze kadarki süreçte önemli göç hareketlerine sahne olmuştur. Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu'nun *Türkleştirilmesi* kapsamında, Horasan diyarından gelen *Erenlerin* başlattığı bilinen bu süreç, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kaybetmeye başladığı dönemlerde daha da hızlanmıştır. Bu dönemde Kafkaslar ve Balkanlar'dan gelen yaklaşık 6000 civarında göçmenin Erbaa ve çevresine yerleştirildiği tahmin edilmektedir. Bu kapsamda yöreye özellikle Çerkez, Boşnak, Arnavut ve Selanik göçmenleri yerleştirilmiştir. Erbaa'nın ılıman iklimi, verimli toprakları ve önemli yolların kavşağında bulunması gibi nedenler, buranın göç hareketlerinde tercih edilmesini sağlamıştır. Tarihi süreç içerisinde farklı coğrafyalardan, farklı ırk ve kültüre sahip toplulukların yöreye yerleştirilmesi, Erbaa'da kültürel zenginliğin doğmasına yol açmıştır. Bu durum göçmenlerin mesken şekillerinden, düğünlerine, ekip biçtikleri ürünlerden, konuşmalarına ve giyimlerine kadar pek çok alanda farklılıkların görülmesine neden olmuştur. Göçmen gruplar, ilk yerleştirildikleri köylerden, Erbaa şehrine göçtüklerinde de dağılmayıp, belirli mahallelerde toplanmışlar, birbirlerinden ayrılmamışlardır. Ancak gerek şehirleşme, gerekse sanayileşme vs. gibi nedenlerden ötürü, zamanla göçmen grupların kendilerine ait kültürel özelliklerinde değişimler yaşandığı ve modern kültüre ayak uydurdukları görülmektedir. Bugün şehirde göçmenlere ait pek çok dernek ve işyeri bulunmaktadır (Çerkez Derneği, Balkan Muhacirleri Derneği, kahvehaneler, gibi).

Günümüzde Erbaa, başta İstanbul olmak üzere, büyükşehirlere göç veriyorken, çevresindeki köylerden ve yakın ilçelerden (Taşova ve Niksar gibi) önemli

19. Yüzyıldan Günümüze Erbaa Yöresindeki Göç Hareketleri

miktarda göç almaktadır. Bunda yörenin, yakın çevresine göre en kalabalık ve sanayisi gelişmiş yerleşim alanı olmasının payı kuşkusuz büyüktür. Yörede 1990'lı yılların sonundan itibaren özellikle tekstil sanayinin gelişme göstermesi, dağ köyleri başta olmak üzere, yakın çevredeki Niksar, Taşova ve Başçiftlik gibi ilçelerden de yöreye göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu sanayi kolunda çoğunlukla kadınların istihdam edilmesi, kadınların iş hayatına atılmasına, aile içi ekonomik, kültürel ve sosyal pek çok değişimin yaşanmasına neden olmuştur.

Kaynakça

- Aktaş, E. (2009). *19. yüzyılın son çeyreğinde Tokat* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Tokat.
- Bulut, İ. (1992). *Erbaa Ovası ve çevresi: Beşeri ve İktisadi Coğrafya açısından bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Demir, M. (2013). *Kars Kent Coğrafyası* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Doğanay, H. (1980). Dıştan Anadolu'ya göçün nüfus artışı üzerindeki etkilerine genel bir bakış. *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 2(12), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Sevinç Matbaası, 351-378.
- Doğanay, H. (2014). *Türkiye Beşeri Coğrafyası* (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Duman, Ö. (2009). Atatürk döneminde Balkan göçmenlerinin iskân çalışmaları (1923-1938). *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 43, 473-490.
- İpek, N. (1997). Kafkaslar'daki nüfus hareketleri. *Türkiyat Mecmuası*, 20, 273-313.
- Kazgan, G. (1970). Milli Türk Devletinin kuruluşu ve göçler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30(1-4), 313-331.
- Özdemir, M. (2007). *I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ülkesinde yaşanan göç hareketleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Şahin, C. (2012). *İstanbul'da Tokatlılar: Bir iç göç üzerine gözlemler*. Tokat Sempozyumunda sunulan bildirisi. C. II. (haz.) Ali Açıklı, vd. Tokat, Türkiye, 01-03 Kasım.